УДК 811.13'44

СЕМАНТИКА ФОРМ ПРОСТОГО МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ В ЗАХІДНОРОМАНСЬКИХ МОВАХ

Кірковська І. С.
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті проаналізовано семантику простих форм категорії футуральності на матеріалі сучасних романських мов – французької, італійської та іспанської. Особливу увагу приділено граматичним перифразам, які здатні передавати значення майбутнього, презенсу у значенні майбутнього, темпоральному статусу простих форм майбутнього часу та їхнім модальним значенням.

Ключові слова: *футуральність, темпоральність, модальність, граматичні перифрази, презенс, простий майбутній час.*

Кирковская И. С. Семантика форм простого будущего времени в западнороманских языках. *В статье проанализирована семантика простых форм категории футуральности на материале современных романских языков – французского, итальянского и испанского. Особое внимание уделяется грамматическим перифразам, которые способны передавать значение будущего, презенсу в значении будущего, темпоральному статусу простых форм будущего времени и их модальным значениям.*

Ключевые слова: *футуральность, темпоральность, модальность, грамматические перифразы, презенс, простое будущее время.*

Kirkovska I. S. Semantics of the Future Simple forms in Western Romance languages. *The article analyzes the semantics of the Future Simple forms in the futurality category of the modern Romance languages (French, Italian and Spanish). The author places special emphasis on grammatical paraphrasing that is able to deliver the meaning of the future tense, the presence in future meaning and temporal status of the future simple forms and their modal meanings.*

Key words: *futurality, temporality, modality, grammatical paraphrasing, presence, The Future Simple Tense.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В індоєвропейських мовах граматична категорія майбутнього часу сформувалася набагато пізніше, ніж категорії минулого й теперішнього. Вважають, що це пов'язано з екстралінгвістичними чинниками. Сприйняття часу людиною стародавньої епохи значно відрізнялося від сприйняття часу сучасною людиною. Майбутнє як категорія не було повністю сформоване в світосприйнятті давньої людини. Саме тому й не було потреби у формуванні спеціальної граматичної дейктичної категорії, яка могла б віднести дію до майбутнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У рамках функціонально-семантичного підходу А. В. Бондарко, Ю. С. Маслов, Г. А. Золотова, Є. І. Шендельс, Т. А. Сухомліна та інші вчені досліджують функціонально-семантичні особливості семантичної категорії часу, на основі якої в системі мови формується граматична категорія часу. Серед семантико-прагматичних досліджень останніх років, які були присвячені категорії футуральності, виділяються насамперед дослідження Т. О. Сухомліної, О. Є. Селіванової, М. Б. Будільцевої, М. Н. Закамуліної, К. О. Байгонисової та інших.

Актуальність статті обумовлена інтересом сучасної лінгвістики до проблем, пов'язаних із пізнавальною функцією мови. Вивчення цих функцій мови дозволяє глибше зануритись у змістовний бік комунікативного акту. Аналіз граматичних форм простого майбутнього часу в когнітивно-функціональному аспекті допоможе розширити знання про «поведінку» граматичних форм майбутнього часу в сучасних романських мовах та сприятиме виявленню глибинних змістовних шарів усередині граматичних форм.

Мета статті полягає у вивченні семантичних характеристик функціонально-семантичної категорії футуральності та функціонуванні засобів її вираження у французькій, іспанській та італійській мовах.

Мета роботи обумовила вирішення таких **завдань:** 1) розглянути особливості поняття часу як універсальної людської категорії на філософському, «долінгвістичному» етапі пізнання дійсності; 2) дослідити прямі граматичні та модальні значення простих форм майбутнього часу в сучасних романських мовах; 3) виявити специфіку майбутнього часу в романських мовах; 4) виділити футуральні семантичні функції й засоби їхнього вираження в сучасних романських мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. З прийняттям християнства й відмовою від язичництва у світоглядних системах європейців відбуваються зміни. Змінюється концепція навколишнього світу, і разом з нею змінюється модель часу. Перехід від язичництва до християнства супроводжувався істотною перебудовою усієї структури часових уявлень у середньовічній Європі [4, 92]. Футуралізація свідомості продовжується з розвитком мануфактури й урбанізацією. Людина більше не пов'язує свою

© Кірковська І. С. Семантика форм простого майбутнього часу в західнороманських мовах

діяльність із природними циклами, вона віддаляється від природи, і чим більше людина зосереджується на собі, тим більш історичною стає модель часу, тим чіткіше окреслюється майбутнє. Свідомість людини набуває типологічних рис та властивостей майбутнього. Людина починає усвідомлювати, що вона сама здатна керувати своєю долею і, як наслідок, вільно оперує поняттям майбутнього. Категоризація майбутнього у свідомості людини долає кілька етапів. На кінцевому етапі категорія майбутнього проходить крізь процедуру граматикалізації.

У ранньому середньовіччі, в XII – XIII ст., почався процес, який М. М. Гухман називає «парадигматизацією футурума». «Існує думка, – пише вона, – що наявність «футурального презенса» або «модального футурума» також є ознакою повної парадигматизації цієї форми» [6, 14].

1. Концепт часу як елемент мовної картини світу є складною й багатошаровою категорією, яка трансформується разом із розвитком людини та навколишнього світу. У мовній свідомості сформувалися дві базові універсальні ідеї про час: недискретний циклічний час та лінійний час. Науковці розрізняють два види впливу людини на мову – феномен первинної антропологізації мови (вплив психофізіологічних та інших особливостей людини на конститутивні якості мови) та феномен вторинної антропологізації (вплив на мову різних картин світу людини – релігійно-міфологічної, філософської, наукової, художньої) [9, 47]. *Первинна концептуалізація* передбачає вплив фізичних властивостей часу як одного з вимірів навколишньої дійсності на конститутивні якості темпоральних елементів мови. Отже, йдеться про лінійність та циклічність часу як основні, первинні характеристики його сприйняття. *Вторинна концептуалізація* – це вплив на мову різних процесів життєдіяльності людини й суспільства, тобто особливості бачення людиною тих чи інших темпоральних процесів та їхнє віднесення до певних суспільно узгоджених моделей.

При дослідженні концепту ЧАС, зважаючи на його когнітивну природу та вирізняючи два типи його концептуалізації, виділяють два рівні часу – *онтологічний* (буттєвий) та *соціально уніфікований* (суспільний). Ці рівні співіснують у свідомості людини й перебувають не в опозиційних, а в комплементарних відносинах, що випливає з основних властивостей чи аспектів часу, які визначаються як послідовність, тривалість, одночасність, часовий порядок та реєстрація (співставлення спостережень зі шкалою часу та їхня фіксація). Побудова інтегративної когнітивної моделі концепту ЧАС базується на реконструкції онтологічного та соціально уніфікованого рівнів, модельованих через їхню інтеграцію.

Онтологічний рівень концепту ЧАС як вияв первинного типу концептуалізації представлений двома когнітивними моделями – лінійності та циклічності. Мовний матеріал дає підстави виокремлювати ці моделі та зазначати про їхнє взаємоіснування у свідомості людини [3, 60]. Універсальними є властивості часу, зокрема послідовність, яка відображена в темпоральних відносинах, визначених словами *раніше* та *пізніше*. З іншого боку, структура концепту ЧАС вміщує відносини одночасності й тривалості. Тому доцільно розглядати концепт ЧАС через когнітивну модель лінійності, яка конституюється модусами *минулого – теперішнього – майбутнього*, та когнітивну модель циклічності, що визначається параметрами *повторюваності* та *точковості*.

2. Презенс слугує для вираження значення майбутнього часу (футуральний презенс). При цьому майже в усіх мовах значення майбутнього часу посилюється при додаванні обставин часу. О. І. Москальська пояснює вживання презенса в футуральному значенні історичною обумовленістю: аж до XVI – XVII ст. презенс залишався загальноприйнятою формою вираження майбутнього часу. Стосовно використання форм теперішнього часу для позначення подій у майбутньому Є. А. Реферовська відзначає, що такі транспозиції мають своє пояснення: по-перше, у діалектичному характері системного значення форми, а по-друге, в авторському намірі досягнути більшої виразності мовлення. «За такого вживання презенса автор представляє дію такою, що відбувається, а значить, повністю реальною, на відміну від форми майбутнього часу, яка хоча і стверджує дію в майбутньому, але робить це певним чином умовно, бо висловлювати абсолютну впевненість у здійсненні дії, час якої ще не настав, психологічно важко» [7, 140].

3. Протягом кількох сторіч парадигма майбутнього часу дієслова в західноєвропейських мовах (англійській, німецькій, французькій, іспанській, італійській) постійно поповнювалася новими формами або використовувала старі форми, вже існуючі в мові, але в новому семантико-функціональному значенні. Так, наприклад, в англійській мові – це конструкція *"to be going to"*, у німецькій мові – конструкція *"werden+ inf."*, у французькій мові – граматична перифраза *"aller+inf."*, в іспанській мові – *"ir a inf."*, у португальській – *"ir + inf. / ira / para inf."*, в каталонській – *"anar a inf."*, у галісійській – *"ir (a) inf."* [1; 8].

4. Серед усіх категорій часу категорія майбутнього є найбільш суб'єктивною й дуже часто пов'язана з позицією мовця, його бажаннями, намірами або прагненнями. У такому разі категорія футуральності проходить процес граматикалізації через трансформацію модальних дієслів або конструкцій, які виражають бажання, намір, волевиявлення тощо. Така проспективна модальність притаманна всім індоєвропейським мовам без виключення і є однією із системномовних універсалій. Окрім модальних дієслів, семантика проспективності притаманна й дієсловам руху.

5. На думку Є. А. Реферовської, граматична форма футурума слугує для категоричного ствердження дії в майбутньому. Але це часове значення форми можна вважати дещо умовним, адже будь-яке, навіть категоричне твердження, може й не відбутися. Саме ця неможливість вираження повної впевненості у здійсненні дії в майбутньому й слугувала, на думку Є. А. Реферовської, психологічною причиною для створення ще однієї форми дії,

що настає, форми умовного способу, яка позначає не категоричну дію в майбутньому [7, 140–141].

У західногерманських мовах утворення форми простого майбутнього часу має однакову структурну будову. В англійській мові це *"will+infinitif"*, в німецькій – *"werden+infinitif"*, тобто дієслово *бути+інфінітив.*

Граматична форма майбутнього часу (Future indefinite) англійської мови з *will* з'явилася порівняно пізно, тому на сьогодні зберігає певну семантичну неоднозначність, чергуючи функції вираження футуральності та модальності. А отже, вона продовжує проходити через процес граматикалізації, чим і пояснюються суперечності, які існують із приводу її статусу в системі англійської мови [1, 6].

У німецькій мові функціональна багатозначність майбутнього часу (Futur I), яка утворюється з *"werden+infinitif"*, тісно пов'язана з її прагматичною складовою, яка поєднує модальні значення припущення та спонукання. До того ж вона виконує функцію безпосереднього майбутнього у значенні *«збиратися щось зробити»*. В. М. Жирмунський відзначає, що спочатку *werden* з інфінітивом мало значення початку дії й уживалось також і в минулому часі. Для актуального значення Futur I велику роль відіграє особа підмета. Для інформаційних жанрів характерною є оповідь в третій особі, при цьому Futur I в третій особі виражає переважно припущення в теперішньому або майбутньому [8].

В західнороманських мовах (французькій, іспанській, португальській, італійській) майбутній простий час має загальну схему утворення простого майбутнього часу*: infinitif+закінчення.*

У французькій мові темпоральний статус французької часової форми (Futur simple, *infinitif+-ai,-as,-a,-ons,-ez,-ont*), яка відносить дію до майбутнього часового періоду, не викликає сумнівів. Проте вона не стала виключенням із загальної неоднозначності трактувань часових форм із точки зору граматичних категорій часу та виду. З модальної точки зору розглядаються такі випадки вживань цієї форми: майбутнє пом'якшення / Futur d'atténuation, наприклад: *"Je vous avouerai que..., Je vous dirai que..."*; майбутнє обурення/ Futur d'indignation, наприклад: *"Quoi! ces gens se moqueront de moi?"*; майбутнє можливе / Futur conjectural, наприклад: *"Françoise, mais pour qui donc a-t-onsonné la cloche des morts? Ah. mon Dieu, ce serapour M. Rousseau"*; майбутнє передбачення / Futur des prophéties, наприклад: *"Letemps viendra où..."; майбутнє волитивне / Futurvolitif, наприклад: "Vous renverrez le récépissé"; майбутнє-обіцянка / Futur de promesse, наприклад: "Je reviendrai"; майбутнє геномне / Futurgnomique, наприклад: "On ne sera jamais assez sévère avec lesvoleurs"*. Отже, просте майбутнє у французькій мові характеризується великим ступенем невизначеності [5, 223].

В італійській мові простий майбутній час (Future semplice, *infinitivo+-à, -emo, -ò, -ete, -ai, -anno),* як і в більшості романських мов, вживається для позначення дії, яка відбудеться в майбутньому відносно моменту мовлення. Однак у випадках із передачею заздалегідь запланованих подій найбільш прийнятною є форма теперішнього часу, наприклад: *"Dopodomani vado a Kiev"*. (Presente indicativo). Future semplice буде також застосовуватися, коли описуються ситуації, у здійснені яких у мовця нема впевненості, наприклад: *"Forse tra 3 anni, io divorzierò da te"*.

Саме тому Future semplice є незамінним при складанні гороскопів і прогнозів різного ґатунку, тобто там, де висловлювати повну впевненість у чомусь неможливо, наприклад:

"Giovedi ad Kiev pioverà e ci saranno al minimo 5 gradi sopra lo zero. Per gli arcieri sarà un anno moltopositivo".

Крім того, можна спостерігати використання простого майбутнього часу для позначення припущення, наприклад:

– Quanti anni ha Anna? – Avrà circa 80 anni.

Більше того, у межах розмовного італійського мовлення можна спостерігати широке використання дієслів у Future semplice, які виражають вірогідність або припущення стану чи дії стосовно теперішнього моменту мовлення, наприклад: *"A quest'ora saranno già a caffè"*. Італійські дієслова в Future semplice можуть вживатися в значенні інших способів та часів, наприклад, для вираження наказу або рекомендації в функції наказового способу: *"Lo farai tu stesso"*.

Іспанська мова має цілу систему майбутніх часів. Серед них і простий майбутній час (Futuro simple, infinitivo+-é, ás,-á, -emos, -éis, -án). З майбутнім пов'язана певна невпевненість, уявлення тільки про вірогідність, тобто як про можливість, так і про неможливість здійснення дії, наприклад: *"Mañana lloverá". Завтра буде дощ (можливо). "Entrará en la universdad al terminar el colegio". (Можливо) Він вступить до університету після школи*.

У семантичному плані система форм майбутнього часу іспанської мови є дуже розгалуженою та модально забарвленою. Зазвичай модальне значення виходить на перший план, а часова співвіднесеність із майбутнім стирається, і дія може стосуватися теперішнього часу, наприклад: *"Estará en el trabajo". Він, мабуть, на роботі (зараз). "La ñiña tendrá unos diez años". Дівчинці, певно, років десять (наразі)* [2, 72].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

1. На рівні мовної семантики категорія майбутнього часу передається як дейктична векторна семантична категорія футуральності, яка виражає відношення події, що описується, до часу після моменту мовлення. Людська логіка, формуючись на базі взаємовідношень простору й часу, тобто елементів матерії та їхніх вимірів, інтегруючись до царини базової логіки, утворює форму відношень між категоріями суб'єкта та предиката, які на мовному рівні втілюються в відношенні між категоріями імені та дієслова.

2. До граматичних засобів вираження майбутнього часу належать не тільки парадигматизовані елементи мовної системи, але й усі ті мовні структури, які стосуються матеріалізації у свідомості певних понятійних категорій. Отже, у полі зору граматичного аналізу повинні перебувати не тільки

граматичні категорії, які входять в відповідну парадигматичну систему, але й усі периферійні засоби, за допомогою яких відбувається експлікація та імплікація певної логічної категорії. Граматикалізація мовних засобів – це не просто трансформаційний процес, який є дотичним до структурно-семантичних шарів мови, а й результат глибинного когнітивного процесу, що вказує на відповідні зміни в пізнанні світу людиною.

3. Романські мови мають однакову кількість граматичних засобів для вираження семантичного значення футуральності. Характерною ознакою французької, італійської та іспанської мов є велика кількість морфологічних засобів, які виражають модальні значення можливості та передбачуваності. Це пояснюється вельми розвинутою та розгалуженою системою дієслівних часів та способів у романських мовах. Тут план вираження модальних значень має свою специфіку в розмовному мовленні. На особливу увагу в цьому сенсі заслуговують випадки транспозиції способів, які будуть розглядатися у подальших наукових розвідках.

Нині категорія майбутнього часу в західнороманських мовах може передаватися не тільки за допомогою граматичних конструкцій, майбутніх часів, граматичних форм теперішнього часу, але й за допомогою інших модальних дієслів та конструкцій, які використовуються для імпліцитного та експліцитного вираження майбутньої події. Отже, у подальших розвідках, скерованих на системно-мовне та контрастне дослідження категорії майбутнього часу, методологічно доцільним уявляється вивчення взаємозв'язку мовних явищ через систему функціонально-семантичних полів, а також розширення функціонально-семантичних полів за рахунок інших романських мов: португальської, румунської тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байгонысова К. О. Когнитивно-функциональные особенности категории будущего времени в современном английском языке (на материале англоязычной прессы) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук. : спец. 10.02.22 «Языки народов зарубежных стран» / К. О. Байгонысова. – Алматы, 2010. – 27 с.

2. Будильцева М. Б. О средствах выражения модальных значений возможности и предположительности в испанском языке в сопоставлении с русским / М. Б. Будильцева, А. П. Денисова // Вестник РУДН, серия «Теория языка. Семиотика. Семантика». – 2012. – № 1. – С. 69–79.

3. Гошилик Н. С. Інтегративна когнітивна модель концепту ЧАС / Н. С. Гошилик // Семантика мови і тексту: матеріали X Міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2009. – С. 60–62.

4. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М., 1987. – С. 5–127.

5. Закамулина М. Н. Семантика и прагматика простых форм будущего времени во французском и татарском языках / М. Н. Закамулина, Г. Ф. Лутфуллина // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – Казань, 2015. – № 4. – С. 223–227.

6. Историко-типологическая морфология германских языков / [под. ред. М. М. Гухман]. – М. : Наука, 1977. – С. 5–127.

7. Реферовська Є. А. Лінгвістичні дослідження структури тексту // Є. А. Реферовська. – Л. : Наука, 1983. – 216 с.

8. Функціональне поле футуральності німецької розмовної мови й ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrefs.com.ua.

9. Anderson J. R. Arguments concerning representation for mental imagery / J. R. Anderson. – Psycological Review. – 1985. – 197 p.